

Ledare *Varning för Judehatet!*

Stéphane Bruchfeld *Behövs SKMA?*

Heléne Lööw *Den röd-grön-bruna förbrödringen*

Ingvar Lundin *Baltikum och minnet av Förintelsen*

Lena Jersenius *Seminarier om stereotyper i media och debatt*

Varning för judehatet!

Kritik mot Israel är inte antisemitism och judehat är inte mer förkastligt än hat mot muslimer. Men judehatet har en skrämmande historia, som riskerar att upprepas, skriver Svenska kommittén mot antisemitism.

Terrorattackerna mot USA den 11 september ledde till ökad fientlighet mot muslimer, araber eller mer generellt människor från Mellanöstern. Osanna och fördomsfulla påståenden om att muslimer skulle vara intoleranta, våldsbenägna eller likgiltiga för andras lidanden dök upp i en mängd sammanhang. Det gällde inte bara i Sverige.

Parallellt med den tilltagande fientligheten mot muslimer har vi kunnat bevittna en allt öppnare antisemitism. Sedan fredsprocessen i Mellanöstern bröt samman har antalet antijudiska incidenter i Europa ökat dramatiskt. Denna antisemitiska våg gavs ny näring av den hetspropaganda mot judar som förekom under FN-konferensen mot rasism i Durban. I delar av den muslimska världen, men också i väst, utlöste attacken mot World Trade Center en flod av antijudiska konspirationsteorier.

Det eskalerande våldet i Mellanöstern och Israels angrepp mot städer och byar som styrs av den palestinska myndigheten har utlöst attacker mot synagogor och judiska begravningsplatser.

Också manifestationer mot judehat har angripits. Torsdagen den 18 april attackerade deltagare i en propalestinsk demonstration ett möte mot antisemitism och andra gruppfördomar på Norrmalmstorg med våld och slagord om "judesvin". Det spelade ingen roll att samtliga talare under mötet, som anordnades av Liberala ungdomsförbundet, var uttalat kritiska till den nuvarande israeliska politiken och också vände sig mot den växande fientligheten mot muslimer.

Judehat är inte mer förkastligt än hat mot andra. Däremot har judehatet en historia i västvärlden som är längre och på vissa sätt annorlunda än hatet mot andra grupper. Det har kommit och gått i vågor under mer än 1000 år. Oavsett hur samhället förändrats har hatet bestått, med ständigt växlande förtecken.

Segheten i denna fördomstradition visar sig också i dag. Det sker när Israels politik beskrivs med formuleringar som anknyter till det kristna antijudiska idéarvet och dess bilder av judendomen som krigisk och hämndlysten eller av judarna som Kristusmördare, på det sätt som skedde i en ledarrubrik i Aftonbladet i påskas.

Även fantasier om judisk kontroll över massmedier förekommer i nyheter och debatt.

I programmet Mediemagasinet i Sveriges Television misstänkliggjordes ett antal svenska

journalister i Israel, inte för vad de skrivit, utan för att de är judar.

I Sverige finns samtidigt en tendens i den offentliga debatten att förneka att antisemitism skulle kunna vara ett problem i vårt land och en motsvarande oförmåga att känna igen också grova kränkningar av judar som antisemitiska.

Tydliga exempel är debatten om Radio Islams rent nazistiska form av antisemitisk propaganda och de återkommande debatterna om Lars Hillersbergs nidteckningar av judar. Inte sällan anklagas de som påtalar antijudiska yttringar för att "i verkligheten" motsätta sig kritik mot Israel.

Kritik mot Israel utgör inte antisemitism. Denna skiljelinje är viktig. Israel är en stats vars handlingar kan och bör granskas och kritiseras på samma sätt som andra staters. Men kritiken blir antisemitisk om den utgår från eller anspelar på fördomar om judar som grupp. På samma sätt förvandlas kritik av palestinska aktioner till fördomar om den anspelar på och förstärker nedsättande schabloner om muslimer eller araber som grupp.

Det är mycket som står på spel. De som uttalar sig om Mellanöstern har ett stort moraliskt ansvar för att undvika sådana uttryckssätt som kan uppmuntra gruppfördomar, hat och hets.

Svenska kommittén mot antisemitism arbetar bl a med opinionsbildning, upplysning och utbildning kring antisemitism och rasism i Sverige, ofta i samverkan med andra

organisationer. Kommittén har medlemmar som är judar och medlemmar som inte är judar.

Kommittén ägnar sig inte åt frågan om Mellanösternkonflikten, men är skyldig att reagera om kritik mot Israel förvandlas till kränkande påståenden om judar i allmänhet.

På samma sätt är det självklart för kommittén att reagera mot attacker och fördomar mot araber och muslimer och att generellt avvisa gruppfördomar av alla slag. Som ett inslag i arbetet för att motverka dessa företeelser har kommittén under våren arrangerat en rad seminarier just om samtida fördomar mot judar, muslimer och invandrare i medier och debatt.

Försvaret av demokratin och det öppna samhället kräver vaksamhet mot dem som söker nya ursäkter för att återuppliva urgamla fördomar. Det gäller inte minst mot bakgrund av den allvarliga utvecklingen i Mellanöstern.

Håkan Holmberg

Beatrice Ask

Pia Enochsson

Ulf Mårtensson

Sverker Oredsson

för Svenska kommittén mot antisemitism

Denna artikel var införd i Svenska Dagbladet under rubriken Brännpunkt 22/5 2002

Professor Sverker Oredsson ny ordförande i Svenska Kommittén Mot Antisemitism

Från maj månad är Professor Sverker Oredsson ny ordförande i Svenska Kommittén Mot Antisemitism. Oredsson är historiker vid Lunds universitet. Han är författare till bl a Lunds universitet under andra världskriget, Motsättningar, debatter och hjälpinsatser (1996) och Svensk rädsla. Offentlig fruktan i Sverige under 1900-talets första hälft (2001). Oredsson är även redaktör för tidskriften Scandia.

Sverker Oredsson har tidigare varit kommunalråd och kommunstyrelseordförande i Lund.

Behövs SKMA?

Svenska Kommittén Mot Antisemitism grundades 1983. Det var en reaktion på antisemitiska uttryck och händelser i kölvattnet på Israels invasion av Libanon i juni 1982. Den första tiden arbetade man på rent ideell basis. Trots begränsade resurser genomfördes en rad aktioner.

Radio Islam började sända 1987. Det innebar en helt ny situation. Över Stockholms närradio sändes flera gånger i veckan den kanske grävsta antisemitiska propagandan i Europa sedan andra världskriget. SKMA:s protester möttes av likgiltighet eller mistänkliggöranden. Kommittén ville i själva verket ”stoppa kritiken mot Israel”. SKMA lärde sig snabbt att anmälningar för hets mot folkgrupp krävde ett intensivt förarbete om justitiekanslern skulle reagera. Sedan dess har SKMA alltid lämnat in omfattande och genomarbetade anmälningar till både JK och vanliga åklagarmyndigheter. Ibland har också ett stort arbete krävts under rättegångarna för att bistå åklagaren. Dessa och andra erfarenheter gjorde att SKMA 1991 inrättade ett kontor och en halvtidstjänst för att kunna möta de växande kraven.

Dock visade det sig snart att detta inte var tillräckligt. Radio Islam fortsatte att sända trots fällande domar, den franske Förintelseförnekaren Robert Faurisson besökte Sverige tre gånger 1992-1993 och den s.k. Bergmanaffären bröt ut, samtidigt som den nazistiska och antisemitiska propagandan växte oavbrutet och antalet rasistiska och antisemitiska incidenter ökade. Våren 1993 utökades tjänsten till en heltid, och hösten 1994 fanns två heltidsanställda på kontoret.

Nu bedrev SKMA en vittförgrenad verksamhet som stod på två ben. Det ena utgjordes av kommitténs löpande, ”traditionella” aktiviteter, ett brett område som innefattade allt från kontakter med journalister, lärare och allmänhet till det direkta bekämpandet av antisemitiska uttryck, från bevakning och bemötande av inslag i tidningar och andra medier som t.ex. radioprogrammet Klarspråk till JK-anmälningar av s.k. vit makt-musik och annan nazistisk propaganda. Detta arbete ledde bl.a. till den första fällande domen i Sverige mot en distributör av vit makt-musik, liksom till omfattande förundersökningar om hets mot folkgrupp på Internet.

Det nya var kommitténs inriktning på långsiktig utbildning med hög kvalitet kring antisemitism, rasism och Förintelsen. Skrifter gavs ut och våren 1995 ägde de första lärarseminarierna rum i Stockholm, som snart utökades till andra delar av landet. Den första lärarresan från Sverige till Israel och institutionerna Lochamei Hagetaot och Yad Vashem gick av stapeln i juni 1995. Snart kunde SKMA också genomföra välplanerade resor för lärare och andra till Polen. Det var ingen slump att Regeringskansliet i början av Levande Historia-satsningen bad SKMA att organisera regeringens officiella resa till Kraków och Oswiecim i november 1997, liksom studieresan till olika muséer och institutioner i Israel ett halvår senare. Även i många andra avseenden betydde kommitténs kunnande och förslag mycket för satsningens framgång.

Förutsättningen för denna expansion var naturligtvis att kommittén fick ökade ekonomiska resurser. En borgerlig och två socialdemokratiska regeringar gav under åren 1994-1999 ett

helt avgörande stöd till tre stora utbildningsprojekt. Den senaste satsningen var en mycket lyckad, drygt ettårig utbildning om Förintelsen och nazism/rasism idag för journalister, utbildare och andra, som inkluderade flera 2 till 3-dagarsseminarier i Sverige samt två längre resor till Polen och Israel.

En indirekt och negativ konsekvens av detta regeringsstöd har dock varit de oavbrutet minskande bidragen till kommitténs löpande verksamhet. Missuppfattningen att SKMA hade gott om pengar spreds och fick fäste. Det var sant, men bara för utbildningsprojektet. Regeringsbidragen kunde naturligtvis inte användas till andra ändamål än de avsedda.

Succén för Levande Historia-projektet och de då till synes ljusa fredsutsikterna i Mellanöstern fick kanske också en del att tro att antisemitismen var på väg att minska och att staten nu skulle ta över ansvaret för bekämpandet av den. För några år sedan fick därför kommittén börja skära ner. Det fanns inte tillräckligt ekonomiskt utrymme för att bedriva den löpande verksamheten, d.v.s. bevakningen och bekämpandet av antisemitismen och kontakter med allmänheten, med samma höga ambitionsnivå som tidigare. Kommitténs utbildningsverksamhet fortsatte dock med oförminskad kraft ännu ett tag.

Idag är emellertid projektbidragen också slut. Utbildning om antisemitism, nazism och Förintelsen är inte längre högsta mode och flera nya projektansökningar hos myndigheter och departement har avslagits.

Behövs då SKMA? Svaret är lika trist som självklart. Antisemitismen har inte minskat de senaste åren, tvärtom. Antisemitiska konspirationsfantasier av alla de slag upplever en ny vår. Nazistisk och rasistisk propaganda ökar och sprids i allt yngre åldrar. Trots statsministerns ursprungliga intentioner avlägsnar sig Levande Historia-projektet allt längre från fokus på Förintelsen. De få kring projektet som fortfarande står fast vid de ursprungliga intentionerna anklagas av ledande medlemmar i den nuvarande LH-kommittén för att "exploatera" Förintelsen.

Myndigheterna har inte tagit över kampen mot antisemitism och det är inte bara Jan Guillou som hävdar att den inte finns och att man inte behöver bry sig om den. På integrationsverkets s.k. kunskapsportal www.sverigemotrasism.nu har man i det avsnitt där olika begrepp förklaras, under rubriken "Exkluderande processer" (sic) lyckats med konststycket att utesluta just begreppet antisemitism (och f ö även antiziganism).

Så ser verkligheten ut. Antisemitismen finns men den förnekas t.o.m. av ansvariga myndigheter. Därför behövs SKMA och därför kommer SKMA att behövas inom överskådlig tid. Men trots SKMA:s framgångar och bevisat höga kompetens och lyckade aktioner på många områden tvingas kommittén att stänga kontoret om några månader om det ekonomiska läget inte förbättras mycket snart. Vi är då tillbaka i den situation som rådde före 1991. Det vore inget mindre än en skandal.

Stéphane Bruchfeld

Vill du stödja utgivningen av detta Nyhetsbrev genom att annonsera? Kontakta oss på telefon 08-667 6090 för priser och utgivningsdatum.

Nyhetsbrevet planeras att utkomma ca fyra gånger per år.

Den röd-brun-gröna förbrödringen

Av Heléne Lööw

Vad har radikala miljöaktivister, rasideologer, svarta nationalisterna och moderna shamaner egentligen gemensamt? De är alla delar av en underground värld som omfamnar alla, höger som vänster, goda som onda, som står i opposition till det omgivande samhället. Fenomenet är inget nytt. I alla samhällen har det existerat en liten skara sökare efter en högre officiellt förbjuden "sanning". Medeltidens magiker och alkemister är egentligen inte så olika dagens sökare.

Under senare år har det blivit allt vanligare att grupper som egentligen, ideologiskt, politiskt eller religiöst står flera mil ifrån varandra plötsligt dyker upp tillsammans eller uttrycker sympati för varandras åsikter eller aktioner. Det finns två mycket tydliga exempel på detta. Det första är anti-globaliseringsrörelsen och det andra är den våg av antisemitism som nu sveper över stora delar av världen.

Självklart har globaliseringen och debatten kring denna påverkat den sekteristiska undergroundvärlden – och en oppositionell motrörelse mot globaliseringen har skapats. Denna består av ett brett spektrum av olika ideer och intressen – något som väl illustreras vid demonstrationer mot t ex Världsbanken, Transatlantic Business Dialogue, Bilderberggruppen och andra institutioner och organisationer som har kommit att bli symboler för globaliseringsprocessen.

På många sätt liknar anti-globaliseringsprotesterna 1960 och -70 talets internationella proteströrelser – men det finns också stora skillnader. Dåtidens proteströrelser hjälpte till att göra slut på ett impopulärt krig, och skapade en massrörelse i västländerna som samlades kring en rad nyckelfrågor; protesterna mot kriget i Vietnam, en radikal miljörörelse, den sexuella revolutionen, en gröna vågen rörelse innefattande kollektiv som drömde om att skapa ett ekologiskt Utopia. Dåtidens proteströrelse var, även om den givetvis bestod av olika fraktioner som sinsemellan kunde råka i konflikt med varandra, sammanhållna av en uppsättning gemensamma värderingar. Demonstrationer vars deltagare utgjorde en mix av grupper med diametralt motsatta grundvärderingar förekom inte.

Det fanns ingen massrörelse i mitten av april 2000 när WTO delegaterna möttes i Seattle, en stor men avslappnad turiststad på den amerikanska västkusten. Seattle var fullständigt oförberett på de stora skaror av anti-globaliseringsaktivister som vällde in till mötet – det var allt från grupper som ville att tredje världens skulder skulle avskrivas till den mexikanska Zapatistgerillan, fackföreningar, representanter för välgörenhetsorganisationer, miljöaktivister, religiösa grupperingar med mer. På grund av en kärngrupp av militanta anarkister som går under beteckningen det svarta blocket, militanta utbrytargrupper av djurrätts och miljöaktivister, förvandlades de från början fredliga protesterna till våldsamma kravaller.

Det var i Seattle denna brokiga skara av grupper och ideologier - som utgör anti-globaliseringsprotesterna - för första gången blev kända för en större allmänhet. Uppmärksamheten ökade än mer under 2001 med kravaller i Tjeckien, Sverige och Italien, då protesterna blev allt större och allt våldsammare möte för möte. Vad som förvånade såväl

politiker, debattörer som polis, var inte så mycket existensen av arga ibland våldsamma anti-globaliseringsdemonstranter, utan den stundtals närmast bisarra samling grupperingar som demonstrerade sida vid sida, trots att de har lite eller ingenting alls gemensamt mer än motståndet mot globaliseringen. Vid demonstrationerna i Göteborg i samband med ordförandeskapet (2001) fanns sig t ex Attac sida vid sida med alla från det svarta blocket till esoteriska antisemiter. Och några veckor tidigare hade AFA, NSF och andra antisemitiska/rasideologiska grupper trängts i gathörnen - samtliga delade ut flygblad med protester, om än från olika utgångspunkter, mot den s k Bilderberggruppens möte i Stenungsund utanför Göteborg.

Samma fenomen som med anti-globaliseringsrörelsen, återfinns i den antisemitiska våg, som utlöstes av Durban och attackerna den 11 september och som fått ytterligare näring av konflikten i Mellanöstern: plötsligt understödjer grupper, som normalt sett inte har mycket till övers för varandra, direkt eller indirekt varandras aktioner och uttalanden. På vänstergruppers hemsidor återfinns referenser till termen ZOG (Zionist Occupation Government, en modern beteckning på "den judiska världskonspirationen"), som normalt sett bara används av rasideologiska grupper. Och på hemsidor tillhörande rasideologiska grupper som Info 14 talas med tillfredsställelse om de Palestina-aktivister som gick till attack mot liberala ungdomsförbundets demonstration mot antisemitism och islamofobi i Stockholm den 18 april. För några veckor sedan fanns ett stånd på Drottninggatan i Stockholm där det bl a krängdes antisemitisk litteratur, det fanns planscher med antisemitiska karikatyrer mm. Kring ståndet fanns en disparat samling av rasideologer, vänster- och Mellanösternaktivister. Att notera är också att ingen reagerade på ståndet – något som hade varit otänkbart för ett halvår sedan.

Det som förenar alla de olika sekteristiska miljöerna – från religiösa till politiska – är att de avvisar och förkastar det omgivande samhället, vilket för många av dem ses som en gigantisk konspiration. Det faktum att flertalet grupper oavsett inriktning har en dragning till konspirationer leder i sin tur till att många av dem förr eller senare anammar antisemitismen – helt enkelt därför att den är en sedan århundraden existerande konspirationsteori.

Världen av politiska och religiösa undergroundgrupper är också märkligt tolerant. Idéer som upplevs som oacceptabla i den offentliga sociala, politiska och kulturella kontexten florerar i undergroundvärldarna. Det betyder inte att idéerna är accepterade, de flesta hörs och avvisas, många kritiserar, eller ignoreras. Men de blir hörda och omdebatterade och förs vidare från tankesystem till tankesystem, från ledare till ledare och från sökare till sökare. Den sekteristiska miljön – per definition oppositionell – och sökande efter den ultimata sanningen, uppfattas ofta av det omgivande samhället som en sorts märklig svårhanterlig marknadsplats för allmänt oppositionella. Den sekteristiska undergroundvärlden är på många sätt som ett tänkt urbant landskap med många bostadsområden. Och med internetrevolutionen flödar idéerna snabbare än någonsin tidigare. Sökare kan snabbt ta sig igenom oceaner av religiösa och politiska grupperingar. Men de ansluter sig inte till två diametralt motsatta grupper samtidigt. Rasideologer ansluter sig t ex sällan även till en militant miljögrupp – även om djurrätts- och miljöaktivism finns inom vit makt världen – eller tvärtom, även om de känner till varandras idéer. Däremot kan de numera dyka upp vid samma demonstrationer. Något som var otänkbart för något decennium sedan. Medlemmar av kristna grupperingar ansluter sig sällan till det svarta blocket, men kan dyka upp vid samma demonstrationer.

Anti-globaliseringsdemonstrationerna är en bra illustration på denna nya utveckling. Under slutet av 1900-talet har massrörelserna förvandlats till myriader av fragmenterade smågrupper som har mycket lite gemensamt – men som dyker upp sida vid sida om protestaktionerna gäller fenomen de utifrån olika utgångspunkter ogillar. Massrörelserna har ersatts av ad hoc-

grupper vars sammansättning varierar beroende på vilken fråga det gäller. På många sätt står vi inför en ny situation där de olika grupper som dyker upp vid demonstrationer i många fall endast har det gemensamt att de delar en avsky för det som den aktuella protestaktionen gäller – en avsky som är grundad på vitt skilda, religiösa eller politiska föreställningar. Några är fredliga andra våldsamma, några är mainstream andra sekter, några är demokrater andra inte. De kan alltså inte buntas ihop och bemötas med samma medel. Hur vi ska bemöta denna nya utmaning - i vilken antisemitismen sannolikt kommer att spela en allt större roll - som inte kommer från vare sig vänster eller höger, från vare sig enbart religiöst eller kulturellt håll, utan från olika håll samtidigt och som inte har den traditionella massrörelsens karaktär, det är en av de stora utmaningarna för framtiden.

Fil dr Heléne Lööv är forskare vid Brottsförebyggande rådet.

Baltikum och minnet av Förintelsen

Av Ingvar Lundin

På inemot 200 platser i Litauen står minnesmärken över de mer än 200 000 judar som gick under i Förintelsen i Litauen.

Menoran som träskulptur i björkdungen där shtetelns judar förintades.
Resterna av den förstörda begravningsplatsen som också var mordarena.
Fragment av gamla gravstenar, hopsamlade och inmurade i minnesplatsens inhägnad.

Litauens judar har dokumenterat alla dessa platser med bilder och förklarande texter i *SKAUSMO KNYGA – SORGENS BOK*.

Den 30 november 2001 invigdes ännu ett monument över Förintelsen i Baltikum. I Bikernieki-skogen i Riga mördades under nazisternas ockupation omkring 30 000 människor, de flesta judar. Under ett par sommarveckor 1941 blev här 4 000 judar och ett tusental kommunister offer för det lettiska Arajskommandot som ställt sig under tyskt befäl som mordförband. Nu är också alla dessa Förintelsens offer ihågkomna. Monumentet har tillkommit på tysk tillskyndan och med tysk finansiering. Tidpunkten för invigningen var vald med omsorg. I månadsskiftet november-december 1941 genomförde nazisterna de fruktansvärda massmordsaktionerna i Rumbulaskogen utanför Riga då omkring 26 000 judar miste livet.

I Rumbula står också ett monument. Det tillkom under Sovjets ockupationen och försågs med den vanliga texten: här mördades sovjetmedborgare av fascisterna. Samma texter med små variationer återfinns på minnesmonument som kom på plats när judarna alltför högljutt krävde att minnet av alla mördade judar måste bevaras. I Rumbulaskogen samlades unga judar på 1960 – talet för att minnas och hedra de döda. Ungdomarna städade och röjde i skogen, grävde ner vitnade skelettresten. Vid de judiska högtiderna växte Rumbulavandringarna i omfattning, unga och gamla judar höll på att förvandla Rumbula till en mötesplats för oppositionella. Myndigheterna gav upp och lät bygga ett minnesmärke med den ovannämnda texten.

Klooga är ett litet samhälle drygt tre mil från Tallinn. Här står ännu ett monument. Det vittnar

om morderna på 2 000 judar under bestialiska former den 19 september 1944. Hit upp till Estland hade deportationstågen rullat med judar från Tyskland, Polen, Frankrike, Rumänien, Litauen. Det rörde sig om lågt räknat 20 000 judar som byggde försvarsanläggningar åt tyskarna. Än viktigare var skifferbrytningen som blev till bränsle, drivmedel till tyska tanks. Klooga var ett av tjugotalet slavläger i Estland. I början av september hade Hitler gett order om att Estland skulle tömmas och fartygen lämnade kaj fullastade med judiska slavarbetare på väg mot polska hamnar och förintelseläger.

Klooga hann inte evakueras.

Judarna sattes att trava ved, många långa vedstaplar. De beordrades att klättra upp och lägga sig på veden och vänta på de dödande skotten. Veden dränktes in med bensin, eldflammar och rök steg mot skyn.

När sovjettrupperna nådde Klooga pyrde det ännu i vedresterna.

De estniska slavlägren erinrar om att tiotusentals judar från naziöckuperade länder och från Tyskland transporterades till Litauen, Lettland, Estland och även till Vitryssland för att sättas i hårt arbete och, när krafterna inte räckte längre, mördas. Till framförallt Riga rullade deportationstågen från senhösten 1941 och några månader framåt. Det var så kallades *Reichsjuden* från Tyskland, Österrike och Tjeckoslovakien som gjorde resan och målet var vid flera tillfällen de stora mordplatserna utan omväg via gettoliv och tvångsarbete.

Alla dessa monument och minnesmärken ger besked om vad som hände med judarna i Baltikum under den drygt tre år långa nazistockupationen. När skolbarnen står där framför monumentet i Paneriai utanför Vilnius eller vid Forten i Kaunas får de höra om de enorma dödstalen, kanske berättas det om klappjakten på judarna, arresteringar och grymheter som föregick vandrigen till de väntande massgravarna. Men få lärare kan ge svar på vetgiriga elevers frågor om judiskt liv i Baltikum *före* Förintelsen.

Århundraden av judisk närvaro, århundraden av judehat och förföljelser.

För att söka förstå Förintelsen, vidden av katastrofen, förstå varför så många balter blev angivare medlöpare, nazistpolis , gettovakter och också mördare går det inte att starta berättandet med krigsutbrottet 1939.

Fram till 1917 var 4,9 miljoner judar fångar i det judiska bosättningsområdet som sträckte sig från Östersjön ner till Krim. Hela det område som nu är Litauen låg i bosättningsområdet. Här bodde judarna i en strikt reglerad tillvaro. Mycket var förbjudet, litet var tillåtet. Hundratals lagar och förordningar styrde judarnas liv. I Estland, Livland och Kurland som låg utanför det tillåtna området fick formellt inga judar bo. De fanns där ändå eftersom deras kunskaper och tjänster var efterfrågade. Men ester och letter lyssnade till de lutherska prästerna som var lika nitiska som sina katolska och ortodoxa kolleger. De predikade om judarna som Kristi fiender och balterna lärde sig att judar var människor av sämre sort.

Om allt detta, om judiskt liv under tsarernas förtryck, må också berättas.

Historia om Förintelsen i Baltikum och om de fem decennierna av sovjetockupation är bemängd med förnekanden, lögner och halvsanningar.

För ett par månader sedan satt jag i Riga i samtal med en judisk krigsveteran, en pilot i det

sovjetiska flygvapnet som skjutits ner över Vitryssland för 60 år sedan. En mycket bitter gammal man: ”Det var ju vi som befriade Lettland och nu kallar dom oss ockupanter.”

Är man gammal pensionär som endast talar ryska och därmed utstött ur samhällsgemenskapen, utan rösträtt och lever under existensminimum, ligger det nära till hands att idealisera den gamla goda tid då rubeltillgången var så god att man periodvis kunde äta sig mätt. Och därmed också bortse från balternas frihetslängtan, sovjetterror, förtryck och brandskattning av baltrepublikernas tillgångar. Många decennier av politisk indoktrinering botas inte på fastande mage.

Mer pinsamt var det att lyssna till den litauiska premiärministern Andrius Kubilius när han på Förintelsekonferensen i Stockholm 2000 äntrade talarstolen och deklarerade att hans hemland alltid varit befriat från antisemitism. Ett hårresande osant påstående. Kubilius gjorde avbön när han var på hemmaplan igen och erkände att han varit felinformerad. Det är inte meningsfullt att skjuta på sittande fågel, vi lämnar Kubilius därhän. Men han illustrerar tydligt hur det står till med historiekunskaperna bland hemvändande exilbalter och alla andra som ger sig in i politiken där ju onekligen uppgörelsen med det förflutna hör hemma.

Årskullar av skolbarn och universitetsstuderande har under de elva år som gått efter befrielsen från sovjetoket inte fått någon undervisning om Förintelsen och balternas delaktighet.

När de tragiska minnesdagarna skall ihågkommas är ofta stats- och regeringschefer på plats tillsammans med de judiska ledargestalterna. Ingen skall ifrågasätta ärligheten och uppriktigheten bakom detta agerande. Mer överraskande är de judiska talesmännens nästan ödmjuka hållning. De förklarar hur glada de är att det inte längre finns någon antisemitism. Detta sagt av ledare som ständigt får sätta i gång upprövningen på vandaliserade begravningsplatser och tvingas ta itu med naziklottret på synagogans väggar. Det finns faktiskt en förklaring till vad som synes vara ett oärligt budskap från de judiska ledarna som ständigt får bevis på gammal antisemitism och gammal nazism.

Judarna är helt enkelt tacksamma för att det inte längre finns någon *statligt* dirigerad antisemitism. Så var det ju under ryssväldet och så var det under den långa sovjetockupationen. Därav denna ödmjukhet och tacksamhet.

Men visst lever antisemitismen vidare i Baltikum. Skändning av judiska begravningsplatser inträffar alltför ofta, bomhot mot judiska byggnader likaså. Sällan grips någon skyldig och skadegörelsen avskrivs som ouppklarade ”huligandåd” utan rasistiska förtecken. Besökaren i Riga kan leta sig fram i Gamla stan och hitta Peitavas Iela. Där ligger Rigas enda kvarvarande synagoga och utanför porten står sedan lång tid tillbaka i avskräckande syfte en polisbil parkerad. Synagogan har till och med utsatts för sprängattentat. Ingen skyldig har gripits. I Litauen viftas med hakkorsflagg på Hitlers födelsedag och i Tallinn finns alltjämt Sions vises protokoll att köpa.

Judarna i Riga har under 11 års tid smärtsamt påmint om krigsårens upplevelser när veteranerna i den lettiska Waffen-SS -legionen den 16 mars marscherat från Domkyrkan till Frihetsmonumentet i centrala Riga för att hylla och hedra fallna kamrater. Legionen hade tillkommit direkt på Hitlers order, men i den dimmiga lettiska historieskrivningen har veteranerna hyllats som frihetskämpar som slog för sitt Lettland. SS-marschererna har åtföljts av synagogeattentat och vanhelgande av begravningsplatser och minnesmärken över Förintelsen.

Våren 2001 slapp Rigas judar, bland dem också överlevande från Förintelsen att bevittna legionärernas marsch. Efter starka påtryckningar från Lettiska UD och olika organisationer som arbetar för lettiskt NATO – medlemskap avstod veteranerna från det årliga firandet.

I november 2001 avled den gamle SS - mannen Konrad Kalejs. När han var ung och rask jagade han judar i Lettland och Vitryssland som officer i det ökända Arajskommandot. Han var också en period vaktchef i koncentrationslägret Salaspils utanför Riga. Under flera år var han på flykt utvisad från USA, Kanada, Storbritannien och strax före sin död på väg att utlämnas till Lettland från Australien som gav honom medborgarskap kort efter krigsslutet.

Inge rättegång mot misstänkta krigsförbrytare för delaktighet i Förintelsen har slutförts i de baltiska länderna.

De uteblivna krigsförbrytarrättegångarna välkomnas i stora kretsar i de baltiska länderna. Inga vittnen behöver höras, ingen kan skuldbeläggas. Till och med Rigajudarnas ordförande Grigorij Krupnikov som tidigare envetet hävdade att misstänkta krigsförbrytare måste ställas inför rätta menar idag att det kanske var bäst som skedde. Han fruktar att en rättegång skulle ha släppt loss antisemitiska krafter.

Det går inte att frigöra sig från känslan av otålighet i Baltikum i väntan på vad som kunde sägas vara ”den biologiska lösningen”. SS –veteranernas skara minskar år från år, 1940- talets unga krigare har blivit 80-åringar. De många balter som frivilligt gick nazisternas ärenden löper nu på gamla dar föga risk att avslöjas. Gettots veteraner, de överlevande från Förintelsen är i samma ålder. Mordoffer, krigsförbrytare och medlöpare dör undan i raskt takt. Snart är de borta. För sju år sedan fanns det i Lettland omkring 120 överlevande från Förintelsen. Nu är den lilla skaran halverad. De avlidna väntade förgäves på att uppgörelsen med det förflutna skulle komma igång och de som ännu är i livet är vissa om att deras vittnesmål aldrig kommer att efterfrågas.

Ingvar Lundin är journalist med särskilt intresse för Baltikum och det judiska livet där och författare till boken: *Baltiska judar – fördrivna förföljda förintade*

Barnen i Theresienstadt – ett nytt läromedel på CD-rom

Berättelsen om Theresienstadt bygger på vittnesskildringar av Paul Sandfort och Klara Ruben Tixell som var 13 respektive 14 år när de fördes till lägret.

Teckningarna som visas är huvudsakligen gjorda av konstnärer och barn i lägret. CD-romen ger även en bakgrund till hur nazisterna kom till makten i Tyskland, hur samhället förändrades och hur förföljelsen av judar, oliktankande och andra ”oönskade” människor trappades upp. Det finns även små kartdelar som tar upp andra världskrigets förlopp samt berättar om några av de större koncentrations- och förintelselägren.

Till CD-romen följer även en lärarhandledning med idéer för skolbruk.

Barnen i Theresienstadt riktar sig framför allt till högstadielärover och är tänkt att användas i anslutning till undervisningen om förintelsen och andra världskriget. Gärna som station i ett större sammanhang.

Produktionen är initierad av Helene Berg och producerad av Liquid Media. Den har gjorts med stöd från bl. a. KK-stiftelsen, Framtidens Kultur, Konstnärsnämnden och Programmet för studier kring Förintelsen och folkmord vid Uppsala universitet.

Ett klasspaket innehåller 4 CD-rom och en lärarhandledning. Distribueras i samarbete med Svenska Kommittén Mot Antisemitism.

Produktionen är kompatibel för både Mac och Pc.

Beställ genom att sätta in 100 kr på postgiro 30129-1, uppge skola, namn på beställaren samt adress. Vill du beställa mot faktura tillkommer 25 kr i faktureringsavgift.

Seminarier om stereotyper i media och debatt

Under april månad har Svenska Kommittén Mot Antisemitism arrangerat en serie heldagsseminarier om stereotyper i media och debatt. Seminarierna belyser antijudiska fördomar såväl som stereotypa bilder av invandrare och muslimer.

Svenska Kommittén Mot Antisemitism har två syften med seminarierna. 1) Att öka kunskapen och höja medvetenheten om fördomsmönster om judar, invandrare och muslimer i svensk nyhetsförmedling och debatt. Inriktningen på media och debatt grundar sig på att massmedier och det offentliga samtalet spelar en viktig roll för att i vissa fall skapa, men framför allt sprida, befästa och ge legitimitet åt negativa schabloner och mytbildningar. 2) Att lyfta fram användbara redskap för att analysera och motverka stereotypa föreställningar. Centrala frågor som behandlas är: Hur uppstår och sprids stereotyper? Hur kan vi identifiera stereotyper i den samtida debatten? Var går gränsen mellan legitim kritik och fördomsfulla påståenden? Hur kan vi förhindra och motverka stereotypa och främlingsskapande idéer?

Målgruppen är i huvudsak lärare på grundskole- och gymnasienivå, men även representanter för andra yrkesgrupper, som t ex polismyndigheten, personer inom studieförbunden har deltagit. Lärare utgör en nyckelgrupp i arbetet med att förebygga och motverka antisemitism och andra typer av fördomar. Vår ambition är att så småningom även erbjuda utbildningen till andra viktiga yrkesgrupper som t ex journalister.

Föreläsare är Henrik Bachner, idéhistoriker med inriktning på antisemitismens historia och föreställningar och författare till *Återkomsten. Antisemitism i Sverige efter 1945* (Natur och Kultur, 1999), och Ylva Brune, doktorand i journalistik vid Göteborgs universitet, redaktör och författare till bl a *Mörk magi i vita medier* (Carlsson 1998) och *Stereotyper i förvandling. Svensk nyhetsjournalistik om invandrare och flyktingar* (Utrikesdepartementet, 2000).

Den 9, 10 och 11 april arrangerades seminarier i Malmö, Växjö och Göteborg och den 22, 23 och 24 april i Sundsvall, Örebro och Stockholm. I Malmö inledde professor Sverker Oredsson, historiker vid Lunds Universitet, med en kort belysning av den svenska judefientlighetens och främlingsrädslans historiska rötter. Oredsson pekade på den våg av antisemitism som drabbat Europa i samband med den senaste tidens upptrappade konflikt mellan israeler och palestinier liksom på de antimuslimska stämningar som följde på terrorattentaten mot USA i september 2001 och betonade behovet av kunskaper för att stävja dessa tendenser.

Seminarierna inbegriper både föreläsningar och arbetsövningar. Henrik Bachner föreläste om antisemitismens orsaker, historia och idéer. Fokus riktades dock mot den efterkrigstida och samtida situationen. Bachner påpekade att antisemitismen i Sverige och andra demokratier saknat legitimitet efter Förintelsen, men att antijudiska föreställningar levt vidare och under senare decennier, om man ser till den breda politiska kulturen, kommit till uttryck i debatter som rört Förintelsen och i synnerhet Mellanösternkonflikten.

Bachner underströk att kritik mot israelisk politik eller agerande är lika legitim som kritik mot varje annan stat. Att avvisa eller fördöma viss israelisk politik är inte antisemitism. Kritiken kan dock i vissa fall innehålla fördomar. Dessa behöver inte vara medvetna, utan kan förekomma oreflekterat. Bachner redovisade flera av de vanligaste antijudiska stereotyperna och myterna i den samtida debatten och beskrev hur dessa kunde identifieras. Bland annat diskuterade han förekomsten av idéer sprungna ur den kristna antijudiska tanketraditionen, som föreställningen om judendomen som hämndlysten, krigisk, blodtörstig osv. Dessa idéer kan spåras bakom kritik mot Israel som t ex använder formuleringar som "gammaltestamentlig" eller "öga för öga, tand för tand" för att beteckna den israeliska politiken eller krigsföringen. Samma sak gäller anklagelsen om Kristusmord som bl a aktualiserats i samband med Aftonbladets rubrik "Den korsfäste Arafat".

En annan central föreställning som behandlades var myten om judarnas enorma makt och inflytande över politik, medier och finansväsende. Också denna typ av fördomar förekommer i svensk nyhetsrapportering och debatt, inte minst i vissa beskrivningar av USA:s politik och amerikanska medier. Dessa idéer kunde, menade Bachner, även dölja sig bakom kodord som "mäktiga grupper" eller "sionistiska intressen".

I en påföljande arbetsövning fick deltagarna själva analysera och diskutera ett antal texter hämtade ur svenska tidningar. Inte minst berördes frågan om gränsdragningar mellan legitim kritik och fördomar.

Ylva Brune belyste i sina föreläsningar hur svenska medier ofta tecknar stereotypa bilder av invandrare. Dessa bilder, påpekade hon, har förändrats över tid. Under det senaste decenniet är det i synnerhet muslimer och invandrare med bakgrund i Mellanöstern som framställts schablonmässigt och inte sällan fördomsfullt. Brune gav en rad exempel på hur "invandraren" eller "muslimen" framställs som primitiv, ofri och irrationell och kontrasteras mot moderne, frigjorde och rationelle "svensken". Konstruktionen av "invandraren", underströk Brune, handlar i hög utsträckning om definiera vad som är "svenskt".

Brune pekade också på hur olika händelser som involverat invandrare ofta genererat artiklar och debatter som följer ett ganska identiskt mönster. Exempel som belystes var bl a mordet på Pela och Fadime, bägga unga kurdiska kvinnor som dödades av nära släktingar. Ett annat exempel var den uppmärksammade gängvåldtäkten i Rissne häromåret där gärningsmännens invandrarbakgrund även i respekterade medier lyftes fram som en central förklarande faktor. (Något som inte skedde då en grupp svenska unga män begick ett liknande brott på Cypern.) I Rissnefallet, visade Brune, kom flera tidningar att uppmärksamma men samtidigt okritiskt återge propaganda som spreds av främlingsfientliga organisationer.

I samtliga dessa fall fanns, hävdade Brune, en tendens till att kollektivera ansvaret för de begångna brotten. Men, betonade hon, mönstret är inte entydigt. Även god journalistik förekommer, där journalister förmår att nyansera och sakligt behandla denna problematik utan att hänfälla åt generaliseringar och fördomar. På föreläsningen följde en gruppdiskussion utifrån aktuella tidningsartiklar.

Seminarierna avslutades med en gemensam diskussion om möjliga metoder och verktyg i arbetet mot fördomar.

Av utvärderingarna av de tre första seminarierna framgår att deltagarna överlag funnit seminarierna ytterst lärorika och givande. Många lärare pekar på behovet av kunskaper för att kunna förebygga och bemöta fördomar i skolmiljön. Flertalet skriver att seminarierna givit dem betydligt bättre förutsättningar i detta arbete.
Totalt deltog 154 personer i dessa sex seminarier.

Under hösten planeras ytterligare seminarier i Luleå och Umeå.

Lena Jersenius, Kanslichef, Svenska Kommittén Mot Antisemitism